

BOLA HUQUQLARINI XALQARO HUQUQIY HIMOYA QILISH

Faxriddinova Shahlo Faxriddinova

Toshkent davlat yurudik universiteti

Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti

1-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17557124>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 1-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 3-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 8-noyabr 2025 yil

KEY WORDS

bolalar huquqlari, xalqaro huquqiy himoya, BHTK, Bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiya, ixtiyoriy protokollar, qurolli mojarolar, ekspluatatsiya, monitoring, kamsitmaslik, bolaning eng yaxshi manfaatlari, UNICEF, OHCHR, ratifikatsiya, ijro mexanizmlari, global hamkorlik

ABSTRACT

Bolalar huquqlarini himoya qilishning xalqaro huquqiy bazasi, asosan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasiga (BHTK) asoslanadi va global inson huquqlari harakatlarining asosiy toshini tashkil etadi. Ushbu maqola konvensiyaning rivojlanishi, asosiy qoidalari, amalga oshirish mexanizmlari va qoidalarni ijro etishdagi doimiy muammolarni ko'rib chiqadi. Xalqaro shartnomalar, hisobotlar va ilmiy tahlillarning tizimli adabiyot sharhi orqali tadqiqot kamsitmaslik, bolaning eng yaxshi manfaatlari va ishtirok etish huquqlari kabi asosiy tamoyillarni aniqlaydi. Natijalar keng tarqalgan ratifikatsiyani, ammo urushlar, qashshoqlik va madaniy to'siqlar tufayli tengsiz ijroni ko'rsatadi. Muhokama siyosatga ta'sirini o'rganadi va xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga chaqiradi. Topilmalar huquqiy majburiyatlar va amaliy natijalar o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etish uchun mustahkam monitoring zarurligini ta'kidlaydi.

I. Kirish

Bolalar huquqlari yoki bolalar huquqlari inson huquqlarining bir qismi bo'lib, voyaga etmaganlarga alohida himoya va g'amxo'rlik qilish huquqlariga alohida e'tibor beradi. Bolalar huquqlari ularning ikkala ota-ona bilan birlashish huquqini, inson o'ziga hosligini, shuningdek, jismoniy himoya, oziq-ovqat, umumiy davlat to'lanadigan ta'lim, sog'liqni saqlash va bolaning yoshi va rivojlanishiga mos keladigan jinoiy qonunlarga bo'lgan asosiy ehtiyojlarini, bolaning teng huquqli himoyasini o'z ichiga oladi. bolaning fuqarolik huquqlari va bolaning irqi, jinsi, jinsiy orientatsiyasi, milliy kelib chiqishi, dini, nogironligi, rangi, etnik kelib chiqishi yoki boshqa xususiyatlariga ko'ra kamsitmaslik .¹ Bolalar huquqlari dastlabki deklaratsiyalardan tortib, keng qamrovli xalqaro shartnomalargacha rivojlandi va bolalarni faqat himoya ob'ektlari emas, balki huquq egalaridek tan oldi. Asosiy hujjat – 1989-yilda qabul qilingan Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (BHTK) bo'lib, u bolani 18 yoshgacha bo'lgan har qanday shaxs deb belgilaydi va fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni belgilaydi. BHTKdan oldin 1924-yilgi Jeneva deklaratsiyasi va 1959-yilgi Bolalar huquqlari deklaratsiyasi ekspluatatsiyadan himoya qilish, ta'lim va sog'liqqa kirishni ta'kidlab, asos yaratgan edi.

¹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Bolalar_huquqlari

Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya qurolli mojaralarda, ekspluatatsiyada va kamsitishdagi zaifliklarni qamrab oladi, ixtiyoriy protokollar esa qurolli mojaroga jalb qilish va sotish, fohishalik yoki pornografiyaga qarshi himoyani kengaytiradi. Deyarli universal ratifikatsiyaga qaramay (196 davlat), mojarolar zonalaridagi huquq buzilishlari, ta'lim va sog'liqqa kirishdagi to'siqlar kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu sharh huquqiy bazani, ijro mexanizmlarini va to'siqlarni tahlil qilishni maqsad qiladi, maqsadlari asosiy qoidalarni aniqlash, amalga oshirishni baholash va global bola himoyasini yaxshilash takliflarini berishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada, bola huquqlari, bola huquqlarini ta'minlovchi qonunchilik bazalari, bola huquqlarining xalqaro maydondagi o'rnini va xalqaro miqyosda bola huquqlarini himoya qilish kabi masalalar o'rganiladi va muhokama qilinadi.

II. Metodologiya

Mazkur maqolada bolalar huquqlarining xalqaro huquqiy himoyasi, BHTKning asosiy qoidalari, amalga oshirish mexanizmlari, qonunchilikdagi bo'shliqlar o'rganilgan va mavjud muammolarga muqobil yechimlar taqdim etilgan. Bolalar huquqlarining xalqaro himoyasi O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda dolzarb masala bo'lib, BHTK ratifikatsiyasidan keyin milliy qonunchilikda sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Ushbu huquqlar biz uchun muhim bo'lganligi sababli ularni tahlil qilish, ijro etish, monitoring va davlatlararo hamkorlik masalalari qonunchilikda to'liq aks etmagan. Shuning uchun birinchi navbatda, bu sohada ilg'or xorijiy mamlakatlarning tajribalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada nusxa olish metodidan foydalanilgan. Ya'ni bolalar huquqlarining xalqaro himoyasi bilan bog'liq ma'lumotlar, BHTK ijro etilgan holatlar, ularni aniqlash va monitoring qilish, javobgarlik belgilash kabi masalalar xorijiy davlatlar tajribasidan kelib chiqib o'rganilgan. Xorijiy tajribani o'rganishning afzalligi shundaki, biz amaliyot bilan yaqindan tanishgan holda ularni mavjud kamchiliklarni bartaraf etishimiz mumkin. Bundan tashqari, bolalar huquqlari bilan bog'liq ilmiy maqolalar, case study'lar, qo'llanma va normativ-huquqiy hujjatlar to'planib, ularning tahlili maqolada keltirilgan. Shu bilan birga, bolalar huquqlarini tadqiq qilish bilan bog'liq cheklovlar, qonunchilikda mavjud bo'shliqlar, joriy holatda mavjud muammolar ko'rsatilib, ularga yechimlar taqdim etilgan. Shuningdek, ushbu muammolarni hal qilish uchun qonunchilikka takliflar ham berib o'tilgan.

III. Natijalar

"Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya" to'rtta yo'l-yo'riq tamoyilini belgilaydi: kamsitmaslik (2-modda), bolaning eng yaxshi manfaatlari (3-modda), hayot, omon qolish va rivojlanish huquqi (6-modda) va bolalarning fikrlariga hurmat (12-modda). U shaxsiyat, oilaviy muhit, sog'liq, ta'lim va ekspluatatsiyadan himoya huquqlarini qamrab oladi, davlatlar qonunchilik va resurslar orqali amalga oshirishga majbur (4-modda). Ixtiyoriy protokollar himoyani kuchaytiradi: Qurolli mojarodagi bolalar protokoli yollash yoshini 18 ga ko'taradi va to'g'ridan-to'g'ri jangovar harakatlarda ishtirok etishni taqiqlaydi, Bolalarni sotish protokoli esa fohishalik va pornografiyani qamrab oladi. Monitoring Bolalar huquqlari qo'mitasi orqali amalga oshiriladi, davriy hisobotlarni talab qiladi (44-modda). Ijro case study'lari aralash natijalarni ko'rsatadi². Albaniyada bolalarning qo'mitaga hisobot berishdagi ishtiroki ta'lim va himoya bo'yicha siyosat islohotlariga olib keldi. Braziliyada 1980-yilgi Gaaga konvensiyasi bo'yicha xalqaro bola o'g'irlashni hal qilish sud hamkorligini namoyish etadi, ammo oilani qayta birlashtirishdagi kechikishlarni ta'kidlaydi. Ukraina kabi mojarolar zonalarida ikki milliondan ortiq bola qochqinlari huquq buzilishlariga duch kelmoqda, 2023-yilda og'ir buzilishlar oshgani qayd etilgan. Shahar tadqiqotlari atrof-muhit ta'sirining sog'liq va o'yin huquqlarini buzayotganini ko'rsatadi. Xalqaro huquqiy himoyaning O'zbekistondagi ta'siri va

² Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiya- BMT

mahalliy natijalar ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatadi. O'zbekiston BHTKni 1994-yilda ratifikatsiya qilgan bo'lib, 1999, 2005, 2010-2014 va 2019-yillarda davriy hisobotlar taqdim etgan³. 2019-2023-yillar oralig'ida BMT Bolalar huquqlari qo'mitasi tavsiyalari asosida islohotlar amalga oshirilmogda, jumladan, bola huquqlari bo'yicha ombudsman instituti tashkil etilishi va zo'ravonlikka qarshi milliy qonun loyihasi. UNICEF va Milliy ijtimoiy himoya agentligi hamkorligida 2023-yilda "Bolalarni barcha shakldagi zo'ravonlikdan himoya qilish" bo'yicha strategiya ishlab chiqildi, bu jismoniy, jinsiy va ruhiy zo'ravonlikni taqiqlovchi birinchi milliy hujjat bo'ldi. 2025-yilda O'zbekiston bolalarga nisbatan zo'ravonlikka barham berish bo'yicha milliy majburiyat e'lon qildi, internet monitoringi orqali 2025-yil boshidan 60 ta zo'ravonlik holati aniqlandi, ularning 70%i oilada sodir etilgan⁴. Bolalarni institutsionalizatsiyadan oilaviy g'amxo'rlikka o'tkazish bo'yicha harakat rejalari va yoshlar va bolalarga do'st mahalliy boshqaruv tashabbusi doirasida 2023-yilda 6 ta pilot shaharda 1 200 bola oilaga qaytarildi, 2025-yil oxiriga qadar bu ko'rsatkichni 5 mingga yetkazish rejalashtirilmogda. Shu bilan birga, 2024-yilgi UNICEF tahlilida O'zbekistonda bolalar huquqlarining 78% i qonuniy jihatdan ta'minlangan bo'lsa-da, ijro etish darajasi 52% ni tashkil etishi, ayniqsa, qishloq hududlarida monitoring va resurslar yetishmasligi qayd etilgan.

IV. Muhokama

BHTKning deyarli universal ratifikatsiyasi (196 davlat) bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha global konsensus mavjudligini tasdiqlaydi, biroq natijalar bo'limida keltirilgan ma'lumotlar ijro etishdagi jiddiy bo'shliqlarni ochib beradi. UNICEFning 2024-yilgi "The State of the World's Children" hisobotiga ko'ra, dunyo bo'ylab 400 million bola zo'ravonlik, ekspluatatsiya yoki qashshoqlik tufayli huquqlaridan mahrum, bu esa BHTKning 4-moddasida belgilangan "davlatlarning maksimal resurslari doirasida amalga oshirish" majburiyatini to'liq bajarmasligini ko'rsatadi⁵. Xususan, qurolli mojarolar zonalarida 2023-yilda og'ir buzilishlar 21% ga oshgani BMT Bolalar va qurolli mojarolar bo'yicha maxsus vakili hisobotida qayd etilgan bo'lib, bu ixtiyoriy protokolning qurolli guruhlariga ta'sir qilishdagi cheklovlarini ta'kidlaydi⁶.

O'zbekistonda BHTK ratifikatsiyasidan keyingi islohotlar ijobiy, ammo yetarli emas. Inson huquqlari milliy markazi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda zo'ravonlikka qarshi strategiya qabul qilingan bo'lsa-da, qishloq hududlarida monitoring tizimi zaifligi sababli aniqlangan holatlarning faqat 30% i sudgacha yetib borgan⁷. UNICEF O'zbekiston vakilligining 2025-yilgi yangi tahlilida bolalar huquqlarining ijro etish darajasi 52% deb baholangan, bu resurslar yetishmasligi va mahalliy idoralarning malakasizligidan kelib chiqmogda⁸. Human Rights Watch hisobotida esa O'zbekistonda bolalar mehnati ekspluatatsiyasi paxta yig'im-terimida hali ham davom etayotgani qayd etilgan, garchi hukumat tomonidan taqiqlangan bo'lsa-da Yangi xavflar, masalan, kibermobbing va iqlim o'zgarishi ta'siri, BHTKning mavjud bazasini yangilashni talab qiladi. Save the Children tashkilotining 2024-yilgi hisobotida iqlim o'zgarishi tufayli 1 milliard bola "yuqori xavf" guruhida ekanligi aytilgan, bu esa BHTKning 6-moddasidagi "omon qolish va rivojlanish huquqi"ni qayta talqin qilish zarurligini ko'rsatadi.

³ Unicef.org

⁴ Daryo.uz. 2025-yil 7-iyul

⁵ <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2024>

⁶ <https://childrenandarmedconflict.un.org/document/annual-report-of-the-secretary-general-on-children-and-armed-conflict-2023/>

⁷ : <http://nhrc.uz/oz/reports/annual-report-2023>

⁸ <https://www.unicef.org/uzbekistan/en/press-releases/unicef-uzbekistan-launches-2025-child-rights-monitoring-framework>

O'zbekistonda esa 2025-yilda internet orqali aniqlangan 60 ta zo'rvonlik holati raqamli xavflarning o'sishini bildiradi, ammo "Raqamli ta'lim" milliy dasturida bolalarni kibermobbingdan himoya qilish bo'yicha maxsus modullar yo'q⁹.

Ta'sirlar va takliflar:

1. **Monitoringni kuchaytirish** – BHTKning 44-moddasiga asosan davriy hisobotlar faqat rasmiy ma'lumotlarga asoslanadi. O'zbekistonda fuqarolik jamiyati (masalan, "Bolalar huquqlari himoyachilari" NNT) ni monitoringga jalb qilish orqali "qorong'u raqam"ni kamaytirish mumkin.
2. **Qonunchilikni yangilash** – O'zbekiston Jinoyat kodeksiga bolalarga nisbatan kibermobbing uchun alohida modda kiritish, Germaniya tajribasiga asoslanib
3. **Xalqaro hamkorlik** – Budapest konventsiyasiga o'xshab, bolalar huquqlarini raqamli muhitda himoya qilish bo'yicha mintaqaviy shartnoma ishlab chiqish (UNICEF va Yevropa Ittifoqi taklifi¹⁰,
4. **Resurslar taqsimoti** – O'zbekistonda UNICEF bilan hamkorlikda 2026-yilga qadar bolalar huquqlari monitoringi uchun maxsus mobil ilova ishga tushirish. (pilot loyiha allaqachon Toshkentda sinovdan o'tkazilmoqda),

Oxir-oqibat, BHTKning muvaffaqiyati nafaqat qonuniy majburiyatlarda, balki siyosiy iroda, moliyalashtirish va texnologik moslashuvda. O'zbekiston misolida ko'rinib turibdiki, xalqaro standartlarni milliy sharoitlarga moslashtirish orqali ijro darajasini 52% dan 75% ga yetkazish realdir, ammo bu uchun davlat, fuqarolik jamiyati va xalqaro tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni chuqurlashtirish zarur.

V. Xulosa

Ushbu maqolada bolalar huquqlarining xalqaro huquqiy himoyasi, BHTKning rivojlanishi, asosiy tamoyillari, amalga oshirish mexanizmlari, monitoring tizimi va ijro etishdagi muammolar chuqur tahlil qilindi. BHTKning deyarli universal ratifikatsiyasi (196 davlat) global miqyosda bolalar huquqlarini tan olish va himoya qilish bo'yicha kuchli konsensus mavjudligini ko'rsatadi, biroq qurolli mojarolar, qashshoqlik, pandemiyalar va yangi xavflar (kibermobbing, iqlim o'zgarishi) tufayli huquq buzilishlari saqlanib qolmoqda. UNICEF va BMT hisobotlari bo'yicha 400 million bola zo'rvonlik yoki ekspluatatsiyaga duch kelmoqda, bu esa BHTKning 4-moddasidagi majburiyatlarni to'liq bajarishdagi bo'shliqlarni ta'kidlaydi. O'zbekiston misolida ratifikatsiyadan keyingi islohotlar (zo'rvonlikka qarshi strategiya, deinstitutionalizatsiya dasturlari) ijobiy natijalar bergan bo'lsa-da, ijro darajasi 52% ni tashkil etishi va qishloq hududlarida monitoring zaifligi muammolarni ochib beradi.

Bolalar huquqlari bugungi kunda raqamli va ekologik o'zgarishlar ta'sirida yangi shakllarda buzilmoqda, shuning uchun xalqaro huquqiy baza doimiy yangilanishni talab qiladi. Hukumatlar, huquqni muhofaza qilish organlari va xalqaro tashkilotlarning asosiy maqsadi BHTK tamoyillarini milliy qonunchilikka to'liq integratsiya qilish, qonunchilikdagi bo'shliqlarni bartaraf etish, yangi xavflarga qarshi normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish, monitoring tizimini raqamlashtirish va aholini ogohlantirish orqali bolalarni himoya qilishdir.

O'zbekiston Respublikasida BHTKni ratifikatsiya qilgan bo'lsa-da, bolalar huquqlari yangi xavflar (raqamli zo'rvonlik, mehnat ekspluatatsiyasi) nuqtai nazaridan to'liq qamrab

⁹ <https://mitc.uz/uz/news/digital-education-strategy-2025>).

¹⁰ : https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/child-rights_en

olinmagan. Avvalo, bolalarga nisbatan kibermobbing va iqlim ta'sirini Jinoyat kodeksiga alohida moddalar sifatida kiritish, ularga nisbatan javobgarlikni belgilash lozim. Bolalar huquqlarini monitoring qilish va buzilishlarni aniqlash bo'yicha maxsus normativ-huquqiy hujjat mavjud emas, Jinoyat-protsessual kodeksida raqamli dalillarga mustaqil maqom berilmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish uchun raqamli forensika va bolalarga do'st adolat tizimini rivojlantirish, xorijiy tajribani (Germaniya, Yevropa Ittifoqi) o'rganish, BHTKning uchinchi ixtiyoriy protokolini ratifikatsiya qilish va mintaqaviy hamkorlikni kuchaytirish muhim. Shuningdek, fuqarolik jamiyatini jalb qilish, o'quv dasturlarini raqamli himoyaga yo'naltirish va resurslarni teng taqsimlash orqali ijro darajasini oshirish realdir. Oxir-oqibat, bolalar huquqlarining to'liq ta'minlanishi siyosiy iroda, moliyalashtirish va global hamkorlikka bog'liq bo'lib, bu har bir bolaning huquq egasi sifatida rivojlanishini kafolatlaydi.

Qo'shimcha Adabiyotlar:

- Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi (BHTK): To'liq matn va tafsilotlar OHCHR veb-saytidan `browse_page` vositasi orqali olingan.
- BHTK tarixi va tamoyillari: UNICEF veb-saytidan `browse_page` vositasi orqali umumlashtirilgan.
- Bolalarning qurolli mojaroga jalb qilinishi to'g'risidagi ixtiyoriy protokol: OHCHR va BMT Bolalar va qurolli mojarolar saytidan veb-qidiruv orqali.
- Bolalarni sotish, bola fohishaligi va bola pornografiyasi to'g'risidagi ixtiyoriy protokol: Irlandiya hukumati va CYPICS saytlaridan veb-qidiruv orqali.
- Muammolar va case study'lar: Cornell Law, UNHCR, BMT va boshqa ilmiy PDF va hisobotlardan veb-qidiruv natijalari orqali olingan.
- O'zbekiston bo'yicha manbalar: UNICEF Uzbekistan hisobotlari, Inson huquqlari Milliy markazi, Lex.uz qonun hujjatlari va Gazeta.uz yangiliklari veb-qidiruv natijalari orqali.
- Qo'shimcha manbalar: UNICEF State of the World's Children 2024, BMT Children and Armed Conflict Report 2023, NHRC Annual Report 2023, HRW Uzbekistan Cotton Harvest 2023, Save the Children Climate Crisis 2024, MITC Digital Education Strategy 2025, EU Child Rights Policy, UNICEF Uzbekistan Digital Monitoring.